

A RESEARCH ON THE PROTECTION OF ÇANAKKALE FOUNDATION ARTIFACTS DEPICTED IN THE WORKS OF REŞAT NURİ GÜNTEKİN

Erdem SALCAN*

*Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, erdemsalcan@comu.edu.tr

Received Date: 09.03.2025 Revised Date: 20.04.2025 Accepted Date: 10.05.2025

Copyright © 2025 Erdem SALCAN. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

Reşat Nuri Güntekin is among the leading names of the National Literature Period. It is known that the author spent some of his early childhood in Çanakkale due to his father's duty. In some of his works, the author has included descriptions of the years he spent in Çanakkale and some of the structures and places he experienced in Çanakkale. These structures and spaces continue to exist in a spatial proximity and relationship. Many structures considered within this scope have the status of foundation works. Within the scope of the study, these foundation works were considered together with their immediate surroundings based on the framework described by the author, their current status was revealed within the framework of architectural conservation discipline and conservation-planning suggestions were made in order to transfer them to future generations in the most qualified way.

Keywords: Reşat Nuri Güntekin, Urban Conservation Site, Foundation, Architectural Conservation, Immovable Cultural Heritage

REŞAT NURİ GÜNTEKİN ESERLERİNDE BETİMLENEN ÇANAKKALE VAKIF ESERLERİ'NİN KORUNMASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

ÖZET

Reşat Nuri Güntekin, Milli Edebiyat Döneminin önde gelen isimleri arasında yer almaktadır. Yazarın, erken çocukluk döneminin bir kısmını babasının görevi nedeniyle Çanakkale'de geçirdiği bilinmektedir. Yazar bazı eserlerinde, Çanakkale'de geçirdiği yıllarına ve Çanakkale'de deneyimlediği ait bazı yapı ve mekânlarla ilgili betimlemelerine yer vermiştir. Bu yapı ve mekânlar konumsal bir yakınlık ve ilişki içerisinde varlığını sürdürmektedir. Bu kapsamda ele alınan birçok yapı ise vakıf eseri statüsündedir. Çalışma kapsamında, bu vakıf eserleri, Yazarın betimlediği çerçeve esas alınarak yakın çevreleri ile birlikte ele alınmış, mimari koruma disiplini çerçevesinde güncel durumları ortaya konulmuş ve gelecek nesillere en nitelikli şekilde aktarılması doğrultusunda koruma – planlama önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Reşat Nuri Güntekin, Kentsel Sit, Vakıf Eseri, Mimari Koruma, Taşınmaz Kültür Varlığı

1. GİRİŞ

Reşat Nuri Güntekin, 1889 yılında İstanbul'da doğmuş ise de çocukluğu Anadolu'da geçmiştir. 1912 yılında, Darülfünun Edebiyat Şubesi'nden mezun olmuştur. Yaşamı boyunca öğretmenlik, maarif müfettişliği, milletvekilliği¹ ve UNESCO Türkiye Temsilciliği görevlerini yürütmüştür. Çalıkuşu, Dudaktan Kalbe, Yaprak Dökümü Romanları; Yazarın en bilinen eserleri arasında yer almaktadır (Poyraz ve Alpbek, 1957:1).

Şekil 1. Reşat Nuri Güntekin

(alıntı: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/22270>, 09.11.2023).

Yazarın bazı eserlerinde, Çanakkale Kent merkezi'nde yer alan ve ilgili yasal çerçeve kapsamında (5737 sayılı Vakıflar Kanunu ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu) vakıf eseri ve taşınmaz kültür varlığı olarak koruma altına alınmış olan birtakım ibadethane yapıları ve bunların yakın çevresi ile ilgili betimlemelere yer vermiştir. Bu eserler, Yazarın 1911 ve 1912 yıllarında yayınlanan Hikmet Gazetesi'nde "Hayrettin Rüştü" mahlası ile yazdığı bazı hatıra yazıları, Ateş Gecesi Romanı ile Sönmüş Yıldızlar adlı eserinde yer verdiği Bilek Saati adlı hikayedir. Çalışmanın izleyen bölümlerinde, söz konusu ibadethane ve yakın çevrelerinin tanımları yapılarak, koruma ve planlama süreçleri açısından güncel durumları ele alınmıştır.

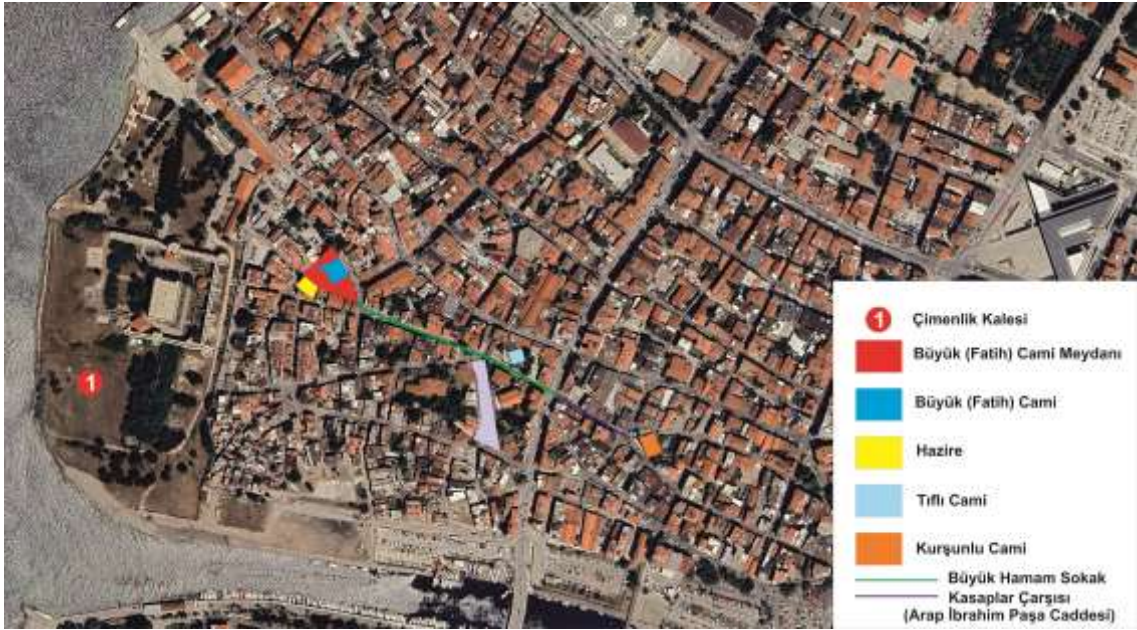
2. Yazar Reşat Nuri Güntekin tarafından Eserlerinde Yer Verilen ve Günümüzde Çanakkale Kentsel Sit Alanı İçinde Yer Alan Vakıf Eserleri

Yazar Reşat Nuri Güntekin, bazı hatıra yazılarında belirttiği üzere, babasının görevi nedeniyle erken çocukluk döneminde bir süre Çanakkale'de ikamet etmiştir. Bu hatıra yazılarının incelenmesi sonucunda, Yazarın Çanakkale Kent Merkezi'nde ikamet ettiği, buna uygun olarak günlük yaşamını Çimenlik Kalesi ile Sarıçay (o dönem ki adıyla Çınarlık Bölgesi) arasında kalan bölgede geçirmiş olduğu saptanmıştır. Yazarın söz konusu eserleri detaylı olarak incelendiğinde, Çanakkale'de ikamet ettiği dönemde deneyimlemiş olduğu bazı mekan ve mimari yapıları hatıra yazılarının yanında bazı roman ve hikayelerini de kurgularken yararlanmış olduğu görülmektedir. Bu eserleri, Ateş Gecesi Romanı , Bilek Saati Hikayesi ve çeşitli yayınlarda yer verdiği hatıra yazıları olarak sıralamak mümkündür. Bu kapsamda, Yazarın günümüzde halen Çanakkale Kent Merkezi'nde yer alan ve ilgili

¹ Yazar Reşat Nuri Güntekin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 6. (1939-1943) ve 7. (1943-1946) dönemlerinde Çanakkale Milletvekilliği görevini yürütmüştür (Poyraz ve Alpbek, 1957:1).

yasal çerçeve kapsamında taşınmaz kültür varlığı ve vakıf eseri² olarak varlığını sürdüren bazı ibadet yapılarına çeşitli şekillerde değindiği saptanmıştır. Bu yapılar; Büyük (Fatih) Cami, Tıflı Camii ve Kurşunlu Camiidir³.

Güncel koruma yaklaşımı doğrultusunda, taşınmaz kültür varlığı niteliğindeki yapıların yakın çevreleri ile birlikte değerlendirilmesi, öncelikli bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır⁴. Bu nedenle, çalışmanın izleyen bölümlerinde, Büyük (Fatih) Cami, Tıflı Cami ve Kurşunlu Cami yakın çevreleri ile birlikte ele alınmış⁵, çalışmaya konu olan yapıların yakın çevreleri ile birlikte en nitelikli şekilde korunması ve planlanması yönünde değerlendirmeler yapılmış, öneriler getirilmiştir.

Şekil 2. Çalışma kapsamında ele alınan yapı ve mekânların Çanakkale Kent merkezi’ndeki konumları ve mekansal ilişkilerini ortaya koyan bir görsel (uydu fotoğrafı: google earth, 4.11.2023, düzenleyen: Mimar Erdem Salcan, 2023).

Yazarın eserlerinden edinilen izlenim sonucunda, Yazarın çocukluk döneminin önemli bir kısmını, Çanakkale Kentinin günümüzde 2863 Sayılı Taşınmaz Kültür ve Tabiat

²4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu’nda Vakıf kavramı; “*gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal toplulukları*” olarak tanımlanmıştır. Vakıf kavramı ile ilgili olarak getirilen bir diğer tanımlama ise “*Bir malın maliki tarafından dini, içtimai ve -hayri bir gayeye ebediyen tahsisi şeklinde özetlenebilecek hukuki bir işlemle kurulan ve İslam medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesesi*” şeklindedir (Günay. 2025).

³ Yazar, Büyük (eski adıyla Fatih) Cami ve yakın çevresine 1950 yılında yayınlanan bir hatıra yazısında, Tıflı Camii ve yakın çevresine yine aynı hatıra yazısı ile Ateş Gecesi Romanında, Kurşunlu Camii ve yakın çevresine ise Bilek Sönmüş Yıldızlar adlı eserinde yer verdiği Bilek Saati isimli hikâyede yer vermiştir.

⁴ Buna uygun olarak, 2863 sayılı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda yer verilen, “**Korunma Alanı**” kavramı bu gerekliliğin bir sonucu olarak öne çıkmaktadır.

⁵ Arkeolojik Mirasın Korunması Avrupa Sözleşmesi’nde, anıtların yakın çevreleri ile birlikte ele alınarak korunmasını tavsiye edilmektedir. Bu tavsiye, güncel koruma – planlama yaklaşımının başlıca ilkelerinden birini oluşturmaktadır.

Varlıklarını Koruma Kanunu çerçevesinde “**Kentsel Sit**”⁶ statüsünde korunmakta olan kısmında geçirmiş olduğu anlaşılmaktadır (ÇEYAP,1997:41). Yazarın yukarıda bahsedilen eserlerinde yer verilen Büyük (Fatih), Tıflı ve Kurşunlu Camileri, günümüzde Çanakkale Kentsel Sit Alanı olarak tanımlanan bu bölgenin, geleneksel yerleşim dokusunu belirleyen önde gelen odak noktaları durumundadır. Çalışmanın izleyen bölümünde, kentsel sit alanının önde gelen öğelerinden olan bu vakıf eserlerinin koruma ve planlama açısından güncel koşullarına yer verilmiştir.

2.1. Büyük (Fatih) Camii

Büyük (Fatih) Cami, 1462 yılında Çimenlik Kalesi ile birlikte Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır (**Şekil 3**). Yapının kitabesinden, 1862 yılında Sultan Abdülaziz ve 1904 yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından onarım geçirdiği bilgisine yer verilmiştir. Bunlar dışında, 1976 yılında ve son olarak 2019 yıllarında onarımlar geçirmiştir. Büyük (Fatih) Cami; Fevzipaşa Mahallesi, 6 Ada 145 Parselde yer almaktadır (ÇKVKBK Arşivi, 2023). Yapı, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun 10.7.1976 tarih ve 9291 sayılı kararıyla taşınmaz kültür varlığı olarak koruma altına alınmıştır (ÇKVKBK Arşivi, 2023). Yapı, Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetindedir (Tombul,2015:29).

Şekil 3. Büyük (Fatih) Cami ve yakın çevresinden görünüm
(Mimar Erdem Salcan Arşivi, 2023)

Arşiv incelemesinde elde edilen bilgi ve belgeler doğrultusunda, , Büyük Cami ve yakın çevresinin özellikle 20. yy. başında 1 ya da 2 katlı tümüyle kargir, kısmen kargir veya kısmen ahşap nitelikli geleneksel konutlarla çevrelenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yanı sıra, bu bölgenin 1915 yılında gerçekleşen Çanakkale Savaşı sürecindeki bombardımanlarda oldukça büyük bir tahribata uğramıştır (**Şekil 4**).

⁶Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili hakkında Yönetmelik kapsamında; Kentsel sit: Mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları ve bir bütün olarak o yerleşmenin ait oldukları dönemin yaşam biçimini gelecek nesillere aktarmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan, kültürel ve tabii çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar, sokak ve meydanlar, v.b.) birlikte bulundukları alanlar olarak tanımlanmıştır.

Şekil 4. Büyük (Fatih) Cami ve yakın çevresinden görünüm
(alıntı: www.canakkaletavel.com, erişim tarihi: 09.11.2023).

Günümüzde Büyük (Fatih) Cami güney yönünde, çeşitli konutlarla ve 1 adet hazire⁷ ile sınırlanmış bir meydan ile çevrelenmiştir⁸. Bu durum, Yazarın hatıralarında yer verdiği mekân tasviri ile uyumluluk göstermektedir. Cami ve meydan, mahalle içinde ve kendi içine dönük bir yerleşim özelliği göstermektedir (Şekil 5 ve 6).

Şekil 5. Büyük (Fatih) Cami ve yakın çevresinin mevcut yerleşim özelliğini ortaya koyan bir harita ve uydu fotoğrafı (Harita: ÇKAİP, uydu fotoğrafı: google earth, 29.10.2023).

⁷ Hazire, üzerinde yer alan kitabeden anlaşıldığı üzere Hicri 1222 – Miladi 1807 yılına tarihlenmektedir. Hazirede, 5 adet mezar yer almaktadır. Bu mezarlar arasında en dikkat çekici olanları ise; Sadrazam Hafız İsmail Paşa ile Sadrazam Ali Paşa'ya ait olan mezarlardır.

⁸ Yazar; 1950 tarihinde yayınladığı hatıralarında Büyük Camiyi çevreleyen meydan ile ilgili olarak; **“Sonra Bayram yeri de olduğu için hâlâ salıncakları, dönme dolapları ve bayramlık çehresiyle görmekte devam ettiğim "Büyük Cami" meydanı... Ona bakan Hacı Miralaylar'ın ana konağı, biraz uzaktaki bir pencerede o zamanki idadi müdürü İsmail Hakkı Efendi'nin bu meydanı dolduran çocuklar alemine hâlâ gözcülük ediyor sandığım köse sakallı, keskin kaş ve gözlü sivri çehresi ...”** ifadelerine yer vermiştir (Güntekin,1950:20).

Şekil 6. Büyük (Fatih) Cami, Meydan ve Hazireden Görünüm
(Mimar Erdem Salcan Arşivi, 2023)

2.2. Büyük (Fatih) Cami ve Yakın Çevresi ile İlgili Güncel Koruma Yaklaşımı Çerçevesinde Yapılan Tespit ve Değerlendirmeler

Büyük (Fatih) Cami ve yakın çevresinde süregelen yapılaşma durumu açısından saptanan olumlu yönleri;

- Büyük (Fatih) Cami'nin yakın geçmişte geçirdiği restorasyon uygulamaları sonucunda günümüze kadar korunmuş olduğu,
- Meydanın başlıca altyapı hizmetlerinden yararlanmış olduğu,
- Cami, meydan ve yakın çevresinde yeni yapılaşmanın yoğun şekilde süregelmesine karşın, özellikle meydanı çevreleyen bölgede geleneksel doku özelliklerinin kısmen günümüze ulaşmış olduğu,
- Meydana, yakın zamanda bu alanda işlerlik kazanan rekreasyonel hizmet boyutu olan işletmeler de göz önüne alınarak, korunan bir alanın içeriğine uygun işlevler yüklenmiş olduğu,

Büyük (Fatih) Cami ve yakın çevresinde süregelen yapılaşma durumu açısından saptanan olumsuzlukları ise;

- Caminin ve meydanın sınırlarının yoğun bir şekilde otomobil, motosiklet vb. gibi ulaşım araçlarının parkı amacıyla kullanıldığı, bu durumun meydanın mekansal olarak algılanması ve yaya erişiminin sağlanması açısından kısıtlayıcı bir durum oluşturduğu,
- Caminin ve meydanın, Çanakkale Kent Merkezi'nde, Kentin kültür ve turizm açısından en önemli olan Çarşı Caddesi, Çimenlik Kalesi, Saat Kulesi, Aynalı çarşı gibi noktalarına oldukça yakın ve erişim açısından elverişli bir noktada bulunmasına rağmen yerli halkın ve kente gelen ziyaretçilerin bu noktaya olan ilgisini çekecek ve yönlendirecek bir planlama veya uygulamanın bulunmadığı,
- Cami ve meydanın yakın çevresinde, geleneksel niteliği olan yapıların yerine çok katlı – betonarme ve tarihi çevre içinde yeni yapılaşma disiplini ilkelerine uygun olmayan, geçmiş mimari doku özelliklerinin niteliksiz taklitleri ile biçimlenen cephe

özelliklerine sahip yapıların inşa edildiği bir yeni yapılaşmanın yoğun baskısı altında olduğu,

- Cami, meydan ve çevresinde ikamet eden, işyerleri olan toplum kesimlerinin çalışmaya konu olan bölgenin tarihsel kimliği ile ilgili yeterince bilgi sahibi olmadığı şeklinde sıralamak mümkündür.

2.3. Tıflı Camii

Yazar Reşat Nuri Güntekin, 1950 yılında Çanakkale Savaşları ile ilgili bir yayında yer verilen bir hatıra yazısında Tıflı Camii ile ilgili olarak; **“Sonra Kurşunlu camisine doğru benim ilk mektebime giden yol... Rumeli muhacirlerinden olan başhocasının taşını, tahtasını taşımak suretiyle yapılmasına yardım ettiği için adına "Tahtalı Hoca" mektebi dedikleri birinci ilk mektebim... Onun küçücük avlusu içinde, sonradan harap bir garaja çevrilmiş olduğunu gördüğüm, küçücük camisi...”** ifadelerine yer vermiştir (Güntekin,1950:22). Tıflı Camii⁹ Çanakkale Merkez Fevzipaşa Mahallesi 7 ada 141 parselde yer almaktadır (Şekil 7 ve 8). Cami, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun 10.7.1976 tarih ve 9291 sayılı kararıyla koruma altına alınmıştır (ÇKVKBK Arşivi, 2023). Yanı sıra, Caminin bulunduğu bölge, Çanakkale Kentsel Sit Alanı kapsamındadır. Yapı, Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetindedir. Dündar (2017,69), yapının, H.1341/M.1922 tarihli bir arşiv belgesinde Yörük Hüseyin Ağa vakıflarında yer aldığını paylaşmaktadır. Büyük (Fatih) Caminin yaklaşık 160 metre doğusunda yer almaktadır. Kitabesinde, 1891 yılında (Sultan II. Abdülhamid Dönemi) inşa edildiği bilgisi yer almaktadır (Tombul,2015:52). Cami, mimari malzeme kullanımı ve tekniği, harim kısmının plan özelliği açısından özgünlüğünü korumuş olsa da özellikle son cemaat yeri yapının yakın çevresindeki yoğun yapılaşma nedeniyle büyük oranda değişikliğe uğramıştır.

Şekil 7. Tıflı Camiinden Görünüm (Mimar Erdem Salcan Arşivi, 2023).

Kayıtlarda, Caminin yakınında Sultan Abdülaziz döneminde Kayserili Ahmet Paşa tarafından 1870 yılında inşa ettirilmiş olan bir sübyan mektebinin bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Bu yapıya ait kitabe günümüzde, cami avlusunun güneybatı girişinde yer almaktadır (Tombul, 2015: 52). Cami, kuzey yönünde Çarşı Caddesi, güney yönünde ise

⁹ Cami, adını Osmanlıca çocuk anlamına gelen “Tıflı” kelimesinden almaktadır. Bu kelime sonradan “Tıflı” olarak telaffuz edilmiştir (Tombul, 2015: 52).

Zafer (Kilise) Meydanı ile çevrelenmiştir. Bu durum, yapının bulunduğu bölgenin, Çanakkale geleneksel mimari doku özellikleri ile mimari miras öğelerinin en yoğun ve ilişkili olduğu bir bölge olması açısından önemli bir belirleyici etkidir. Bu kapsamda, Yazar Reşat Nuri Güntekin tarafından Ateş Gecesi Romanı'nda mekânsal betimlemesine yer verilen Zafer (eski adıyla Kilise) Meydanı¹⁰, yakın çevresinde süregel geleneksel mimari doku özellikleri ve mimari miras öğeleri ile öne çıkmaktadır¹¹ (Şekil 8, 9 ve 10).

Şekil 8. Zafer (eski adıyla Kilise) Meydanı ve yakın çevresinin mevcut yerleşim özelliğini ortaya koyan bir harita ve uydu fotoğrafı (harita: ÇKAİP, uydu fotoğrafı: google earth, 29.10.2023).

Şekil 9. Zafer (Kilise) Meydanından Görünüm (Mimar Erdem Salcan Arşivi, 2023).

¹⁰ Yazar; 1950 tarihinde yayınladığı bir hatıra yazısında, *Zafer (Kilise) Meydanı ile ilgili olarak; "Mektebin yukarı katında kilise meydanına bakan sınıf. (Kitabımı yüzüme siper ederek daima gizli gizli seyrettiğim bu meydanı sonradan bir romanımda (Ateş Gecesi) hayalen, olduğu gibi Milas'a nakletmişimdir. Vak'a Milas'ta geçiyordu. İyi tanımadığım Milas'ta böyle bir meydana ihtiyacım olunca, onu takımıyla oraya taşımağa mecbur olmuşum."* ifadelerine yer vermiştir (Güntekin,1950:23).

¹¹ Kilise diğer ve güncel adıyla Zafer Meydanı, Çanakkale Kent Merkezi'nde yer alan ve Yazar Reşat Nuri Güntekin tarafından özellikle, Ateş Gecesi Romanında betimlemelerine yer verilen bir mekandır. Bu meydan, Büyük (Fatih) Cami ve meydanına oldukça yakın bir konumda ve yaklaşık doğu yönünde 160 m uzaklıkta yer almaktadır. Bu meydanı, etrafında yer alan ve onu her yönde çevreleyen ibadethane, çeşitli kültür ve eğitim yapıları, geleneksel ve geleneksel olmayan konutlar şeklinde tanımlamak mümkündür. Meydan etrafında yer alan ve günümüze ulaşan çok sayıda mimari yapı, Çanakkale Kenti'nin mimari ve toplumsal geçmişi açısından en önemli yapılar arasında yer almaktadır. Bu yapıları kısaca, Tıflı Cami, Nedime Hanım Okul Binası, Korfmann Kütüphanesi, Surp Kevork Ermeni Kilisesi, Ruhban Okulu Binası, Papaz Konutu ve birtakım geleneksel konut örnekleri olarak sıralamak mümkündür.

Şekil 10. Büyük (Fatih) Cami ile Tıflı Camii - Kilise (Zafer) Meydanını Bağlayan Büyük Hamam Sokakta Yer Alan Geleneksel Mimari Yapılardan Görünüm (Mimar Erdem Salcan Arşivi, 2023).

2.4. Tıflı Camii ve Yakın Çevresi ile İlgili Olarak Güncel Koruma Yaklaşımı Çerçevesinde Yapılan Tespit ve Değerlendirmeler

Tıflı Camii ve yakın çevresinde süregelen yapılaşma durumu açısından saptanan olumlu yönleri;

- Meydan ve yakın çevresindeki çok sayıda tarihsel kimliği olan mimari yapının farklı korunmuşluk düzeylerinde günümüze ulaştığı,
- Bu yapılar tarafından sınırlanan meydanın sınırlarının iyi şekilde korunmuş olduğu,
- Meydanın yakın çevresinde bulunan çok sayıda geleneksel mimari yapının yenilenerek ve özgün işlevlerinde ya da yeniden işlevlendirilerek kent yaşamına kazandırılmış olduğu şeklinde sıralamak mümkündür.
- Büyük (Fatih) Cami ile Tıflı Camiini bağlayan güzergahı oluşturan Büyük Hamam Sokak caddeye cephe veren her iki silüet Çanakkale Kentinin geleneksel – tarihsel mimari doku özelliklerinin en özgün halde korunmuş olması açısından öne çıkmaktadır. Bu sokak silüetini oluşturan geleneksel mimari yapı örnekleri, bir araya getirdiklerinde oluşturdukları ortak silüet kentin en iyi korunmuş mimari sokak silüetleri arasında yer almaktadır (**Şekil 11**).

Şekil 11. Büyük Hamam Sokak Güney Silüeti.
(Çanakkale Yapıları Tasarım Rehberi, 1997; s. 24)

Tıflı Camii ve yakın çevresinde süregelen yapılaşma durumu açısından saptanan olumsuzlukları ise;

- Meydanı sınırlayan bazı yapıların (Ermeni Kilisesi, Papaz Lojmanı, Ruhban Okulu ile bazı geleneksel konut örneklerinin bakımsız veya harap halde oldukları, bu durumun taşınmaz kültür varlıklarının korunması yanında çeşitli güvenlik sorunlarına yol açabilecekleri,
- Meydanın Çanakkale kent merkezi açısından oldukça önemli ve erişilebilir bir konumda olmasına rağmen büyük oranda atıl durumda olduğu, kentte süregelen turizm kültür süreçleri bağlamında yeterince değerlendirilmesine olanak sağlayacak düzenlemelerin yer almadığı,
- Meydanın yakın çevresinde, güvenlik, planlama, altyapı vb gibi açılardan yeterli seviyede olmayan konut alanları bulunduğu, bu durumun etkilerinin meydan üzerinde de açık şekilde görüldüğü,
- Meydanın çevresinde süregelen yoğun otopark kullanımının meydanın mekansal olarak algılanmasını ve yaya erişimini zorlaştıracak şekilde süregeldiği,
- Caminin ve meydanın, Çanakkale Kent Merkezi'nde, Kentin kültür ve turizm açısından en önemli olan Çarşı Caddesi, Çimenlik Kalesi, Saat Kulesi, Aynalı çarşı gibi noktalarına oldukça yakın ve erişim açısından elverişli bir noktada yer almaktadır. Buna rağmen yerli halkın ve kente gelen ziyaretçilerin bu noktaya olan ilgisini çekecek ve yönlendirecek bir planlama veya uygulamanın bulunmadığı şeklinde sıralamak mümkündür.

2.5. Kurşunlu (Arap İbrahim Paşa) Camii

Yazar Reşat Nuri Güntekin, Kurşunlu Camii ve yakın çevresine ile ilgili betimlemelere, 1928 tarihli Sönmüş Yıldızlar isimli eserinde yer alan **“Bilek Saati”** adlı hikâyede yer vermiştir. Bu hikâyede, **“Kurşunlu Cami ve yakın çevresi ile ilgili olarak “Bir zaman, çınarlıkta gezdiler. Sonra çayın birkaç gün evvelki yağmurlarla büyümüş sularını seyretmek için küçük tahta köprüünün üstüne çıktılar. Suların getirdiği dal parçalarını tutmakla eğlenirlerken Kurşunlu Camide ezan okunduğunu işittiler...”** ifadelerine yer verilmiştir (Güntekin,1927:91).

Kurşunlu Camii günümüzde, Çanakkale Kent Merkezi'nde Büyük (Fatih) Caminin yaklaşık 350 m. doğusunda, Tıflı Camisinin ise yaklaşık 170 m doğusunda yer almaktadır. Cami ve avlusu, Namık Kemal Mahallesi 80 ada 1 parselde bulunmaktadır (ÇKTVKKBK Arşivi, 2023). Yapının mülkiyeti, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. Yapının bulunduğu ada ve parsel ile yakın çevresi, Çanakkale Kentsel Sit Alanı içinde yer almaktadır. Kurşunlu Camii, ismini kubbesinde kullanılan kaplamadan almaktadır. Cami, 1869 yılında Arap İbrahim Paşa tarafından inşa ettirilmiştir (Tombul,2015:36). Cami, geçen zaman içinde ön cephesine eklenen betonarme son cemaat yeri dışında özgünlüğünü büyük oranda korumuştur. Günümüzde, caminin bahçesinde güneydoğu (mihrap duvarı bitişiğinde 1 adet mezar doğu yönünde ise hela ve gasilhane gibi birimleri barındıran tek katlı bir bina bulunmaktadır (Şekil 12).

Şekil 12. Kurşunlu Cami Genel Görünüm (Mimar Erdem Salcan Arşivi, 2023).

Yapının yakın çevresi de tıpkı, caminin kendisi gibi, Çanakkale geleneksel mimari miras özellikleri açısından öne çıkan bir bölgedir. Bu kapsamda, Tıflı Camii ile Kurşunlu Camiini birbirine bağlayan bir güzergahın önemli bir kısmını oluşturan ve asıl adı ile Arap İbrahim Paşa Caddesinin bir kısmını oluşturan ve halk arasında geçmişten günümüze “**Kasaplar Çarşısı**” olarak adlandırılan aks / sokak Çanakkale Kent Merkezi’nin geçmiş ve güncel ticari ve sosyal yaşamına ve barındırdığı geleneksel ticaret yapıları açısından öne çıkmaktadır (Şekil 1, 13, 14, 15, 16).

Şekil 13. Kurşunlu Camii ve yakın çevresinin mevcut yerleşim özelliğini ortaya koyan bir harita ve uydu fotoğrafı (harita: ÇKAİP, uydu fotoğrafı: google earth, 29.10.2023).

Şekil 14. Arap İbrahim Paşa Caddesi - Kasaplar Çarşısı Kısmı - Kurşunlu Camii arkada görülmektedir. (alıntı:<https://www.eskiturkiye.net/1364/canakkale-kursunlu-camii-1900ler,09.11.2023>)

Şekil 15. Kasaplar Çarşısı Güncel Görünüm (Mimar Erdem Salcan Arşivi, 2023).

Şekil 16. Kurşunlu Camiini güney yönünde çevreleyen yapı adasının camiye yönelik silüetinden görünüm (Mimar Erdem Salcan Arşivi, 2023).

Camiyi güney yönünde çevreleyen yapı adasının cami yönündeki silüeti ise, büyük oranda geleneksellikten uzak çok katlı (çoğunlukla 3 veya 4 kat), zemin katı işyeri / ticarethane, diğer katları konut ve betonarme niteliğinde yapılardan oluşmaktadır. Camiye kuzey yönünde çevreleyen yapı adasının cami yönündeki silüeti ise, geleneksel ve geleneksel olmayan 2 veya 3 katlı ticarethane ve konut işlevine sahip yapılardan oluşmaktadır. Bu kapsamda özellikle silüetin batı yönünde başlangıcında yer alan tarihi fırın yapısı ile bitişiğindeki yapılar, Çanakkale'nin geleneksel mimari mirası açısından öne çıkan yapılar arasında yer almaktadır (Şekil 17).

Şekil 17. Kurşunlu Camiini kuzey yönünde çevreleyen yapı adasının cami yönündeki silüetinden bir görünüm (Mimar Erdem Salcan Arşivi, 2023).

2.6. Kurşunlu Camii ve Yakın Çevresi ile İlgili Olarak Güncel Koruma Yaklaşımı Çerçevesinde Yapılan Değerlendirmeler

Kurşunlu Camii ve yakın çevresinde süregelen yapılaşma durumu açısından saptanan olumlu özellikleri;

- Kurşunlu Camiinin büyük oranda özgünlüğünü koruyarak, günümüze ulaşmış olması.
- Caminin bulunduğu parsel ve yapı adasını kuşatan diğer yapı adalarında süregelen yoğun yeni yapılaşmaya rağmen, bazı geleneksel mimari miras örneği yapıların günümüze ulaşmış olduğu,
- Kurşunlu Camii ve yakın çevresinin, Kasaplar Çarşısı, Tıflı Camii, Kilise (Zafer) Meydanı, Büyük Cami ve Meydanı gibi Kentin mekânlarla yoğun ilişki içinde Kentin sosyal, dini ve ticari yaşamı açısından etkin rolünü sürdürmekte olduğu şeklinde sıralamak mümkündür.

Kurşunlu Camii ve yakın çevresinde süregelen yapılaşma durumu açısından saptanan olumsuzlukları ise;

- Kurşunlu Camii ve yakın çevresinin, çalışmaya konu olan diğer mekânlarda olduğu gibi yoğun ve plansız bir araç parkı baskısı altında olması, bu durumun yapının ve yakın çevresi ile olan ilişkisinin algılanması açısından engel oluşturması,
- Caminin bulunduğu parsel ve yapı adasını kuşatan diğer yapı adalarında süregelen yeni yapılaşma örneklerinin bu adalarda yer alan geleneksel mimari miras örneği yapılarla özellikle gabari ve cephe biçimlenişleri açısından uyumsuz olması şeklinde sıralamak mümkündür.

3. Sonuç ve Değerlendirmeler

Yazar Reşat Nuri Güntekin'in yukarda yer verilen bazı eserlerinde, Çanakkale Kent Merkezi'nde yer alan ve kentin tarihsel kimliği açısından önde gelen bazı yapı ve mekânlarla ilgili betimlemelere yer vermiştir. Bu durum göz önüne alınarak hazırlanan çalışma kapsamında; bu yapıların güncel koşullarının yakın çevresi ile birlikte güncel koruma ve planlama yaklaşımı çerçevesinde ele alınması sonucunda, bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeleri;

- Bu camilerin her birinin kentin yerleşim dokusunda önemli yeri olan bir kesişim noktası oluşturdukları,
- Vakıf eseri niteliğindeki bu camilerin, korunması ve özgün işlevleri doğrultusunda toplumla ilişkilendirilmesi için gerekli çalışmaların ilgili kurumlar tarafından yürütüldüğü,
- Özellikle Büyük (Fatih) Camii ve Tıflı Camiinin mekansal açıdan doğrudan bir ilişki içinde oldukları Büyük Cami ve Zafer Meydanları geçmişten günümüze kentin sosyal yaşamı ve kültürel kimliği açısından en önemli mekanlar arasında yer aldıkları,
- Büyük Camiden başlayarak, Kurşunlu Camiine kadar uzanan güzergahın, Yazar Reşat Nuri Güntekin tarihsel, edebi kimliği ve bahsedilen eserleri ile ilişkilendirilerek tanımlanabilecek bir ziyaret güzergahı (kültür rotası)¹² ile

¹² Avrupa Konseyi tarafından kültür rotası kavramı; uluslar ötesi anlamı ve ortak Avrupa değerleri adına bir önemi olan, kültürel bir kavrama dayalı bir ya da bir dizi güzergah olarak tanımlanmaktadır (Avrupa Konseyi, 2020, 21).

Çanakkale Kentsel Sit Alanı'nın koruma, planlama, turizm, gibi süreçleri ile ilgili potansiyelinin artırılması açısından önemli bir katkı sağlayabileceği şeklinde sıralamak mümkündür.

Bu çalışmayla, Yazar Reşat Nuri Güntekin'in Çanakkale Kent Merkezi'nin "Kentsel Sit" statüsünde koruma altına alınmış olan kısmı ile olan tarihsel ilişkisini bölgede yer alan "Vakıf Eserleri" üzerinden sorgulanması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında yer verilen koruma ve planlamaya yönelik değerlendirme ve önerilere yer verilmiştir. Bu değerlendirme ve önerilerin, Çanakkale Kentsel Sit Alanı ve bu alan sınırları içinde yer alan taşınmaz kültür varlığı yapıların ve mekânların tarihsel ve kültürel bağlamının en doğru şekilde ortaya konulması ve gelecek nesillere aktarılması doğrultusunda yürütülecek koruma ve planlama çalışmaları için bir başvuru kaynağı olması arzu edilmektedir.

REFERENCES

- **Ansiklopedi Maddeleri**
- GÜNAY, H.M., (2025) "VAKIF", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakif#1> (erişim tarihi: 23.04.2025).
- **Kitaplar**
- GÜNTEKİN, R.N., (1927), Sönmüş Yıldızlar, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- GÜNTEKİN, R.N., (1942), *Ateş Gecesi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- TOMBUL, M., (2015), Çanakkale Kültür Envanteri, T.C. Çanakkale Valiliği, Çanakkale.
- ÇEYAP, (1997), Çanakkale Evleri Yaşatma Projesi, Gündem Gazetesi Matbaası, Çanakkale.
- ÇEYAP, (1997), Çanakkale Yapıları Tasarım Rehberi, Gündem Gazetesi Matbaası, Çanakkale.
- **Kitap Bölümü**
- GÜNTEKİN, R.N., (1950), *Birkaç Eski Hatıra*, Çanakkale / 18 Mart 1915, s.19-25, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- **Bültenler**
- POYRAZ, T., ALPBEEK, M., (1957), Reşat Nuri Güntekin Hayatı ve Eserleri, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 6(3), 1-18.
- **Makaleler**
- DÜNDAR, M. (2017), Çanakkale'de Geç Osmanlı Dönemi Camileri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı, 15 (23), 61-92.
- **Bildiriler**
- YILMAZ, Z.A. (2008), Reşat Nuri Güntekin Romanlarında Çanakkale, Çanakkale Merkezi Değerleri Sempozyumu, s. 563 – 572.
- **Raporlar**
- Çanakkale Kentsel Sit Alanı Koruma İmar Planı Plan Notu ve Ekleri, 1996.
- **Rehberler**
- Kültür Rotaları Rehberi (2020), Avrupa Konseyi.
- **Kişi ve Kurum Arşivleri**
- Mimar Erdem Salcan Arşivi, 2023.
- Kent Araştırmacısı Şahabettin Kalfa Arşivi, 2023.
- Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 2023.

- **Kanunlar – Yönetmelikler**
- 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu.
- 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu
- 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu
- Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili hakkında Yönetmelik
- **Tüzükler**
- ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü, 2008.
- Arkeolojik Mirasın Korunması Avrupa Sözleşmesi, 1969.
- **Web Kaynakları**
- <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/22270>, erişim tarihi: 09.11.2023
- <https://www.eskiturkiye.net/1364/canakkale-kursunlu-camii-1900ler>, erişim tarihi: 09.11.2023
- <https://www.eskiturkiye.net/1364/canakkale-kursunlu-camii-1900ler>